

Şâtıbî'nin *el-Muvâfakât*'taki Kaynakları Üzerine*

Ebû Ubeyde Âlu Selmân

Çev. Dr. Burhan BALTAÇI**

Atıf©- Ebû Ubeyde Âlu Selmân. (2006). Şâtıbî'nin *el-Muvâfakât*'taki Kaynakları Üzerine. (Çev. Burhan Baltacı). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1), 181-189.

§§§

Şâtıbî pek çok kaynaktan nakilde bulunabilecek düzeyde geniş bir ilmî birikime sahiptir. Ne var ki o, söz konusu kaynaklardan çok azının ismini açıkça zikretmekte ve bu hususu müphem ve kapalı bırakmayı tercih etmektedir. *el-İfâdât ve'l-İnşâdât*'ın aksine¹ özellikle bu kitabımızda (*el-Muvâfakât*) ve *el-İ'tisâm*'da² bu şekilde hareket etmektedir.

İmâm Mâlik, eserleri, görüşlerine ilişkin kitaplar ile onun mezhebine mensup olan âlimlerin yazdıkları eserler *el-Muvâfakât*'ta en fazla adı geçen kaynaklardır. Şâtıbî *el-*

* Bu makale, Ebû İshâk İbrâhîm b. Musâ b. Muhammed eş-Şâtıbî'nin (790/1388) *el-Muvâfakât* (I-VI, Dâru İbn 'Affân, Mısır h.1421) adlı eserine, eserin tahkikini de yapan Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân'ın yazmış olduğu mukaddimenin "Mesâdiru's-Şâtıbî ve Mevâriduhû fî'l-Kitâb" başlıklı 19–24. sayfalarının tercümesidir. Metinde ve dipnotlarda isimsiz olarak verilen cilt ve sayfa numaraları Şâtıbî'nin adı geçen eserine aittir. Tercümede yer alan bazı eserlerin isimleri ve yazarlarının tam adları ile birer örnek baskı da dipnot olarak verilmiştir. Metinde adı geçen müelliflerin vefat tarihleri metne sadık kalmak amacıyla dipnotta verilmiştir. Çevirene ait olan bu ve benzeri açıklamalar "çev." ibaresi ile belirtilmiştir.(çev.)

** Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı. baltaciburhan@hotmail.com

¹ Şâtıbî, *el-İfâdât ve'l-İnşâdât*, thk. Muhammed Ebû'l-Ecfân, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1986.(çev.)

² Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, (I-II), thk. Mahmûd Ta'muhû Halebî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997.(çev.)

*Muvattaa'*dan³ çokça alıntı yapar ve bu alıntılarda söz konusu eserin ismini II,116,295; IV,112,131,320 ve benzerlerinde olduğu gibi, birçok kez açıkça zikreder.⁴ Bu eserin şerhleri olan, **İbnu'l-'Arabî**'nin *el-Kabes*⁵ (III,197–198,199,201,...) ve **Bâcî**'nin *el-Muntekâ*⁶ adlı eserlerinden de (IV,109) –her ne kadar isimlerini açıkça zikretmese de– alıntılar yapar.

Şâtîbî *el-Mudevvene*'den⁷ de iki yerde açıkça (I,387; III,498) alıntı yapmaktadır. Bu eserden pek çok yerde de açıkça belirtmeden alıntı yapmaktadır. *el-'Utbiyye*'den açıkça (II,361; III,147,158,271; IV,110; V,198) ve bu eserin şerhi olan *el-Beyân ve't-Tahsîl*'den⁸ de ismini belirtmemekle beraber pek çok yerde alıntılarda bulunmuştur (III,498; IV,110).

Bunların yanı sıra, *el-Mevvâziyye*⁹ (V,85), *Nevâzilu İbn Ruşd* (V,100), *Muhtasar mâ leyse fî'l-Muhtasar*¹⁰ (I,273), *el-Kâfî*¹¹ (I,387), *el-Mebsûta* (I,386,387), *Mukaddimât İbn Ruşd*¹² (I,187), **Dâvûdî**'nin *el-Emvâlî* (I,184) gibi birçok Mâlikî kaynaklarından alıntılar yapmış ve bu eserlerin isimlerini açıkça zikretmiştir.

³ Ebû Abdillâh el-Asbahî el-Himyârî Malik b. Enes (179/795), *el-Muvattaa*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Kahire 1951.(çev.)

⁴ Bu eserden zaman zaman açıkça belirtmeden de alıntı yapmaktadır. Çoğu rivayeti bu eserden yapması da normaldir.

⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Meafirî İbnu'l-'Arabî (543/1148), *Kitâbu'l-kabes fi şerhi Muvattai Mâlik b. Enes*, thk. Muhammed Abdullâh Veled Kerim, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1992.(çev.)

⁶ Ebû'l-Velîd Suleyman b. Halef b. Sa'd et-Tucibî el-Bâcî, (474/1081), *el-Muntekâ*, Matbaatu's-Sa'âde, yy. 1913.(çev.)

⁷ Malik b. Enes (179/795), *el-Mudevvenu'l-Kubrâ*.(çev.)

⁸ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî İbn Ruşd (520/1126), *el-Beyân ve't-tahsîl*, I-XVIII, thk. Muhammed Hacci, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1984; Birlikte: Muhammed b. Ahmed el-Utbe el-Kurtubî, *el-Mustahrec mine'l-esmaati'l-ma'rûfe bi'l-'utbiyye*.(çev.)

⁹ İbn Mevâz'a ait bir eser olduğu belirtilmektedir, VI,300.(çev.)

¹⁰ Muhammed b. Kâsım'a ait bir eser olduğu belirtilmektedir, VI,300.(çev.)

¹¹ Kime ait olduğu açıkça belirtilmemekle beraber yazara göre İbn Abdilberr'e ait olan *el-Kâfî*'dir (VI,299). Bu eser de; Ebû Ömer Cemaluddin Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed el-Kurtubî İbn Abdilberr en-Nemerî (463/1071), *el-Kâfî fi fihhi ehli'l-Medine* olması kuvvetle muhtemeldir.(çev.)

¹² İbn Ruşd (520/1126), *Kitâbu'l-Mukaddimât*, (I-II), Dâru Sâdir, Beyrut ts.

Şâtîbî en fazla **Kâdî İyâz**'ın *Tertîbu'l-Medârik*¹³ adlı eseriyle –ki bu eserin ismini iki yerde (III,84; V,96) belirtmiştir– **Kuşeyrî**'nin *er-Risâle*'sinden¹⁴ ve **İbn 'Abdi'l-Berr**'in *Câmi'u Beyâni'l-İlm*¹⁵ adlı eserinden¹⁶ nakiller yapmıştır. Şâtîbî bu eserlerden çeşitli rivayetler, hayat hikâyeleri, sahabe ve tabiine ait görüşler, İmam Mâlik ve onun mezhebinin âlimlerine ait malumat, zahit ve âbitlere ait bilgiler ile onların kıssalarını ve hikayelerini nakletmiştir. Yine *Câmi'u Beyâni'l-İlm*'den pek çok hadis, nakil ve rivayet; **İbn 'Abdi'l-Berr**'in diğer bir eseri olan *el-İntika fî Fedâilî's-Selâseti'l-Eimmeti'l-Fukahâ*'dan¹⁷ da (III,203'de olduğu gibi) çeşitli bilgiler nakletmiş olmakla beraber bu eserlerin isimlerini de zikretmemiştir.

Şâtîbî birçok kitabın yanı sıra Tefsir, Ahkâmu'l-Kur'ân, Fedâilu'l-Kur'ân, Nâsîh Mensûh ve Muşkilu'l-Kur'ân türü eserlerden de alıntılar yapmıştır. **İsmâil b. İshâk**'ın *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ından (V,33'de ismi zikredilerek); **İbnu'l-'Arabî**'nin *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ından¹⁸ (V,196'da açıkça, II,273, IV,195'de olduğu gibi pek çok yerde eser ismi belirtilmeden); (IV,162,242,245'de görüleceği üzere çeşitli yerlerde) **Sehl b. 'Abdillâh et-Tusterî**'nin *Tefsîr*'inden;¹⁹ yine **Ebû 'Ubeyd**'in *Fedâilu'l-Kur'ân*'ından²⁰ (I,51, ayrıca IV,148,172'de olduğu gibi de eser ismi belirtilmeden); **İbnu'l-'Arabî**'nin *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*²¹ adlı eserinden

¹³ Ebû'l-Fadl İyâz b. Musa b. İyâz el-Yahsubî Kadî İyâz (544/1149), *Tertîbu'l-medârik ve takribu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, thk. Ahmed Bekr Mahmud, Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut 1967.(çev.)

¹⁴ Ebû'l-Kâsım Zeynu'l-İslam Abdulkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî (465/1072), *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdulhalim Mahmud, İbnu's-Şerif, Dâru'l-Kutubi'l-Hadise, Kahire 1966.(çev.)

¹⁵ Nemerî (463/1071), *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fazlihî ve mâ yenbeğî fî rivâyetihî [ve hamlihî]*, (I-II), Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut ty.(çev.)

¹⁶ Bkz. IV,75; V,107,122–123.

¹⁷ Nemerî (463/1071); *el-İntikâ fî fedâilî'l-eimmeti's-selâseti'l-fukahâ : Mâlik b. Enes el-Asbahî el-Medenî, Muhammed b. İdrîs eş-Şafîi el-Muttalibî, Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit el-Kûfî*, haz. Abdulfettah Ebû Ğudde, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1997/1417.(çev.)

¹⁸ İbnu'l-'Arabî (543/1148), *el-Ahkâmu's-suğrâ*.(çev.)

¹⁹ Tusterî, Ebû Muhammed Sehl b. 'Abdillâh (h.283), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabiyyeti'l-Kubrâ, Mısır h.1329.(çev.)

²⁰ Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî el-Ezdi (224/838), *Fedâilu'l-Kur'ân*, thk. Vehbi Suleyman Gavecî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.(çev.)

²¹ İbnu'l-'Arabî (543/1148); *en-Nâsîh ve'l-mensûh fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-II, thk. Abdulkebîr Alevî el-Medgarî, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire 1992.(çev.)

(I,388; III,340'ta açıkça); **Ebû 'Ubeyd**²² ve **İbnu'n-Nahhâs**'dan²³ (III,340'da görüleceği gibi); **Mekkî b. Ebî Tâlib**'den²⁴ (III,346,363'de eser ismi anılmaksızın); **İbn Kuteybe**'nin *Muşkilu'l-Kur'ân*'ından²⁵ (V,150'de eser ismi belirtilerek, II,207'de eser adı anılmaksızın) yapılan alıntıları örnek olarak verebiliriz.

Hadis, rivayet, ahbâr ve ricâl kitaplarına gelince; Şâtıbî, *Sahîhayn (Buhârî,*²⁶ *Müslim*²⁷), *el-Muvatta'*,²⁸ *Sunenu Ebî Dâvûd,*²⁹ *Sunenu't-Tirmizî*³⁰ ve *Sunenu'n-Nesâî*³¹ gibi meşhur sünnet külliyyatından nakillerde bulunmuştur. Keza, *Musnedu'l-Bezzâr,*³² *Câmiu'l-İsmâ'iliyyi'l-Muharrac alâ Sahîhi'l-Buhârî,* **İbn Habib**'in *el-Cihâd,* **İbn Kuteybe**'nin *Muşkilu'l-Hadîs,*³³ **İskâf**'ın *Fevâidu'l-Ahbâr,* **Tahâvî**'nin *Muşkilu'l-Âsâr,*³⁴ **'Abdu'l-Ğanî b.Sa'îd el-**

²² Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm (224/838), *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, Topkapı Sarayı Ktp., III. Ahmed Bölümü, nu.143; Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, s.144'den naklen. (çev.)

²³ Ebû Ca'fer en-Nahhâs (338/949), *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, Mısır 1315.(çev.)

²⁴ Ebû Muhammed b. Hammus b. Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib (437/1045); *el-İzâh li-nâsihi'l-Kur'ân ve mensûhihi*, thk. Ahmed Hasan Ferhat, Dâru'l-Menâr, Cidde 1986.(çev.)

²⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, İbn Kuteybe, (276/889); *Te'vilu müşkili'l-Kur'ân*, Dâru't-Turâs, Kahire 1973.(çev.)

²⁶ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl el-Cû'fi (256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VII, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1410/1990.(çev.)

²⁷ Muslim, Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (h.261), *Sahîhu Muslim*, I-V, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1412/1991.(çev.)

²⁸ Mâlik, Ebû 'Abdillâh Mâlik b. Enes (179/795), *el-Muvatta'*, (Yahyâ b. Yahyâ Nüşhası), Dâru İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut 1411/1990.(çev.)

²⁹ Ebû Dâvûd, Suleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (275/888), *Sunenu Ebî Dâvûd*, I-III, Muessesetu'l-Kutubî's-Sekâfiyye, Beyrut 1409/1988.(çev.)

³⁰ Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ b. Sevre (h.279), *el-Câmiu's-Sahîh (Sunenu't-Tirmizî)*, I-V, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut ts.(çev.)

³¹ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. 'Ali b. Şuayb en-Nesâî (303/915); *Sunenu'n-Nesâî*, haz. Abdulfettah Ebû Ğudde, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1988.(çev.)

³² Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr b. 'Abdilhâlik el-Basrî el-Bezzâr (292/905); *el-Bahru'z-zehhâr = Musnedu'l-Bezzâr*, I-XIII, tahkik 'Adil b. Sa'd, Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Medine 2005/1426.(çev.)

³³ Eserin ismi belirtilmeksizin IV,226,234'de bu eserden alıntı yapılmıştır. [İbn Kuteybe'nin (276/889) bu eserine *Te'vilu muhtelefi'l-hadîs'in (Hadis Müdâfaası)* M. Hayri Kırbaçoğlu tarafında yapılan tercümesindeki müellif hakkında verilen bilgiler arasında "Neşredilmemiş Eserler" başlığı altında rastlamaktaız. Kayıhan Yayınları, İstanbul 1989.(çev.)]

Ezdî'nin *el-Mu'telef ve'l-Muhtelef*, **Sâbit**'in *ed-Delâil*,³⁵ **Kâdî 'İyâz**'in *İkmâlu'l-Mu'lim*³⁶ adlı eserlerinden de alıntılar yapmış ve bu kaynakların hepsini açıkça belirtmiştir. Bunların yerlerini VI. ciltte yer alan "Kitaplar Fihristi"nde görebilirsiniz.³⁷

Tahkik esnasında, Şâtîbî'nin bu kitabında hadis ve hadis şerhleri eserlerine dair yapmış olduğu nakillerin isimlerini tasrih etmediği yerleri o kitaplardan bulmaya muvaffak oldum. Her ikisi de *el-Muvattaa* şerhi olan *el-Kabes* ve *el-Muntekâ* (ki bunların anıldıkları yerler yukarıda gösterilmişti); **Mâzerî**'nin *el-Mu'lim bi Fevâidi Muslim*³⁸ (III,456,464–465; V,290,418,420), *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Muslim*³⁹ (III,70), **İbn Cerîr et-Taberî**'nin *Tehzîbu'l-Âsâr*⁴⁰ (V,288) ve **Hattâbî**'nin *İ'lâmu'l-Hadîs Şerhu'l-Buhârî*⁴¹(V,93) adlı eserleri örnek verilebilir. **Kâdî 'İyâz**'in *eş-Şifâ*,⁴² **İbn Vaddâh**'in *el-Bida' ve'n-Nehyu 'Anhâ*⁴³ ve

³⁴ İsmi anılmasa da III,275'de bu eserden alıntı yapılmıştır. [Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâmet el-Ezdî Tahâvî (321/933), *Şerhu me'âni'l-âsâr*,(I-II), thk. Muhammed Seyyid Câdulhak, Matbaatu'l-Envârî'l-Muhammedî, Kahire 1968.(çev.)]

³⁵ Bkz. Yazarın *Mu'cemu'l-Musannefât el-Vâride fi Fethi'l-Bârî* adlı eseri, nu.536. [Ebû'l-Kasım Sabit b. Hazm b. Abdîrrahman el-Avfî el-Endelûsî es-Sarakustî Sabit b. Hazm (302/914), *ed-Delâil fi ğaribi'l-hadîs*, thk. Muhammed b. Abdîllah Kannas, Mektebetu'l-Ubeykan, Riyad 2001.(çev.)]

³⁶ İsmi belirtilmese de V,290'da bu eserden alıntı yapılmıştır. [Ebû'l-Fadl 'İyâz b. Mûsâ b. 'İyâz el-Yahsubî Kâdî 'İyâz (544/1149), *İkmâlu'l-mu'lim bi fevâidi Muslim*, thk.Yahyâ İsmâ'îl, Dâru'l-Vefâ, yy. 1998.(çev.)]

³⁷ Bkz. VI,297–300.(çev.)

³⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. 'Alî b. Ömer et-Temîmî Mâzerî (536/1141), *el-Mu'lim bi-fevâidi Muslim*, I-II, thk. Muhammed eş-Şâzelî Neyfer, el-Muessesetu'l-Vataniyye li't-Terceme ve't-Tahkik ve'd-Dirâsât (Beytu'l-Hikme), Tunus 1988.(çev.)

³⁹ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mûrî en-Nevevî (676/1277), *Sahîhu Muslim bi-şerhi'n-Nevevî*,(I-III), Mektebetu'l-Misriyye, yy. ty.(çev.)

⁴⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî (310/923); *Tehzîbu'l-âsâr*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Matbaatu'l-Medenî, Kahire 1982.(çev.)

⁴¹ Ebû Suleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî (388/998); *İ'lâmu'l-hadîs fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-IV, thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdîrrahmân Âl-i Su'ûd, Câmî'atu Ummî'l-Kurâ, Mekke 1988/1409.(çev.)

⁴² Kâdî 'İyâz (544/1149), *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukiki'l-Mustafâ*, I-II, thk. Ali Muhammed el-Bicavî, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Kahire 1977.(çev.)

⁴³ Ebû 'Abdîllah Muhammed b. Vaddâh b. Bezi el-Kurtubî, İbn Vaddâh (286/899), *el-Bida' ve'n-nehyu 'anhâ*, thk. Muhammed Ahmed Dehman, Dâru'l-Besâir, Dımaşk 1980.(çev.)

Gazzâlî'nin *el-İhyâ*⁴⁴ adlı eserlerinden de hadis ve eser (rivayet, haber) naklettiğini tespit ettim.

Gazzâlî, Şâtîbî'nin bu eserinde en çok adı geçen isimlerden biridir ve kendisinden açıkça alıntı yapılan kitapları oldukça fazladır. *el-İhyâ* –ki bu, Gazzâlî'den en çok alıntı yapılan eserdir,⁴⁵ *İlcâmu'l-'Avâm*,⁴⁶ *Cevâhiru'l-Kur'ân*,⁴⁷ *Mustazhiriyye* veya *Fedâihu'l-Bâtıniyye*⁴⁸ adlı eseri, *Mişkâtü'l-Envâr*,⁴⁹ *el-Munkızu mine'd-Dalâl*⁵⁰ ve V,289'da olduğu gibi diğer bazı kitaplarını örnek olarak verebiliriz. Şâtîbî usulcüler arasında bu eserleri en fazla zikredenlerdendir, açıkça belirtmeksizin (Gazzâlî'nin) *el-Mustasfâ*⁵¹ ve ismen yer vererek de *Şifâu'l-Ğalîl*⁵² adlı eserlerinden de (V,20) alıntılar yapmıştır.

Alıntı hususunda Gazzâlî'den sonra **Râzî** gelmektedir. Şâtîbî, Râzî'nin *el-Mahsûl*⁵³ adlı eserinden çokça alıntı yapmış olmasına rağmen⁵⁴ sadece bir yerde (II,76) bu eserin ismini zikretmiş, *et-Tengîh* adlı eseri de⁵⁵ II,76'da açıkça belirtmiştir.

⁴⁴ Ebû Hâmid Huccetüslâm Muhammed b. Muhammed Gazzâlî (505/1111), *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, Nezâretu'l-Maârif, yy. 1889.(çev.)

⁴⁵ Örnek olarak bkz. I,361,362,458; II,356; III,527,542; IV,252,255. VI,297'den naklen.(çev.)

⁴⁶ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'avâm 'an ilmi'l-keîm*, tsh. Muhammed el-Bağdâdî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1985.(çev.)

⁴⁷ Gazzâlî, *Cevâhiru'l-Kur'ân ve dureruhû*, Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, Beyrut 1990.(çev.)

⁴⁸ Gazzâlî, *Fedâihu'l-Bâtıniyye*, thk. 'Abdurrahman Bedevî, ed-Dâru'l-Kavmiyye, Kahire 1964.(çev.)

⁴⁹ Gazzâlî, *Mişkâtü'l-envâr*, Tebriz 1971.(çev.)

⁵⁰ Gazzâlî, *el-Munkızu mine'd-dalâl*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, Beyrut 1987.(çev.)

⁵¹ Bkz. V,54,55. [Gazzâlî, *el-Mustasfâ min 'ilmi'l-usûl*, I-II, (çev.)]

⁵² Gazzâlî, *Şifâu'l-ğalîl fî beyâni's-şebeh ve'l-muhil ve mesâliku't-talîl*, thk. Hamd Kebisî, Riâsetu Divânî'l-Evkâf, Bağdad 1970/1390.(çev.)

⁵³ Ebû 'Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî (606/1209); *el-Mahsûl fî 'ilmi usûli'l-fikh*, I-II, thk. Tâhâ Câbir Alvânî, Muessesetu'l-Risâle, Beyrut 1992/1412.(çev.)

⁵⁴ Örnek olarak V,105.

⁵⁵ Bu eser müellif tarafından VI,298'de de Râzî'ye nispet edilmiştir. Katalog bilgilerinde müellifi belli olmamakla beraber *el-Mahsûl*'un özeti mahiyetinde yazılan ve konusu fıkıh usulü olarak belirtilen *Tengîhu'l-Mahsûl* adlı eser Topkapı/Ahmed III Kütüphanesi Demirbaş nu.1249'da 168 varak olarak bulunmaktadır. Bu tür özet olarak yazılan eserler bazen asil eserin müellifine nispet edilmektedir. Bunun bir sonucu olarak bu özet de *el-Mahsûl* müellifi olan Râzî'ye nispet edilmiş olabilir.(çev.)

Şâtîbî'nin kaynakları arasında bu iki ismi **Cuveynî** takip etmektedir. Zira Şâtîbî ondan da pek çok nakil yapmış olmakla beraber sadece *el-Burhân*⁵⁶ (I,364) ve *el-İrşâd*⁵⁷ (III,537) birer defa açıkça ifade edilmiştir. Şâtîbî'nin nakilde bulunduğu bir diğer isim de **Karâfî**'dir. Ancak Şâtîbî, onun eserlerinden hangisine atıf yaptığını açıkça belirtmemiştir. *el-Furûk*⁵⁸ (I,390,395; IV,65,106) ve *Nefâisu'l-Usûl Şerhu'l-Mahsûl*⁵⁹ (II,68–80,86) adlı eserlerinden nakiller yaptığını tespit etmiş bulunuyorum. Şâtîbî, **'İzz b. 'Abdi's-Selâm**'dan da nakiller yapmıştır. Fakat onun da kitaplarından hangisini kullandığını belirtmemektedir. İsim zikretmemiş olmasına rağmen *el-Kavâidu'l-Kubrâ*'dan⁶⁰ nakil yaptığını tespit ettim. Aynı şekilde Şâtîbî, ismini anmasa da (I,111'de görüleceği üzere) hocası **Makkarî**'nin *el-Kavâid*⁶¹ adlı eserinden nakilde bulunmaktadır.

Bu noktada **İmam Şâfiî**'yi unutmamak gerekir. Şâtîbî kuşkusuz ondan da istifade etmiştir. Onun muhteşem eseri *er-Risâle*'den⁶² alıntıda bulunmuş ama sadece iki yerde (II,104; V,56) bunu açıkça belirtmiştir. Yine **Şâfiî**'nin *el-Umm*⁶³ adlı eserinden de belirtmeksizin nakilde bulunmuştur; II,324'de bunun işaretleri vardır. Şâtîbî *er-Risâle*

⁵⁶ Ebû'l-Meâlî İmâmü'l-Haremeyn Rukneddîn 'Abdumelik el-Cuveynî (478/1085), *el-Burhân fi usûli'l-fikh*, thk. 'Abdul'azîm İldib, Câmî'atu Katar, Doha 1978.(çev.)

⁵⁷ Cuveynî (478/1085), *el-İrşâd ilâ kavâti'l-edille fi usûli'l-ittikâd*, thk. Muhammed Yusuf Musa, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1950.(çev.)

⁵⁸ *el-Furûk* ve *el-Muvâfakâf*'taki bariz benzerlikler için bkz. Fethî ed-Dirîni, *Buhûs mukârene fi'l-fikhi'l-İslâmî ve usûlihi*, I,94–95. [Ebû'l-'Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs b. 'Abdirrahîm el-Karâfi (684/1285), *el-Furûk*, el-Matbaatu't-Tunusiyye, Tunus 1884.(çev.)]

⁵⁹ Karâfî (684/1285), *Nefâisu'l-usûl fi şerhi'l-mahsûl*, I-IX, thk. 'Adil Ahmed 'Abdulmevcud, 'Ali Muhammed Muavvez, Mektebetu Nizar Mustafa el-Bâz, Mekke 1997/1418.(çev.)

⁶⁰ Ebû Muhammed 'İzzuddîn 'Abdul'azîz b. 'Abdisselâm b. Ebî'l-Kâsım Sulemî, İbn Abdisselâm (660/1262), *el-Kavâidu'l-kubrâ=Kavâidu'l-ahkâm fi ıslâhi'l-enâm*, I-II, thk. Nezih Kemal Hammâd, Osman b. Cum'a Damiriyye, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2000/1421.(çev.)

⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Makkarî (759/1358), *el-Kavâid*, I-II, thk. Ahmed b. 'Abdillâh b. Hamid, Cami'atu Ummi'l-Kurâ, Mekke ty.(çev.)

⁶² Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-Şafî (204/820), *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru't-Turâs, Kahire 1979.(çev.)

⁶³ Şafî (204/820), *Kitâbu'l-umm=Mevsûâtu'l-İmâm eş-Şafî*, I-X, thk. 'Ali Muhammed, 'Adil Ahmed, Ahmed İsâ Hasan Ma'saravî, Dâru lhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 2001/1422.(çev.)

şerhlerinden de istifade etmiştir. **Kâdî Abdulvehhâb**'ın *Şerhu'r-Risâle*'sini⁶⁴ incelediğini de açıkça ifade etmektedir (III,127).

Şâtîbî, **Bâcî**'nin eserlerinden de alıntılar yapar ve birkaçını isimleriyle ortaya koyar. Örnek olarak, *Ahkâmu'l-Fusûl*⁶⁵ (V,421 -adını anmaksızın V,109,111'de-) ve *et-Tebyîn li Suneni'l-Muhtedîn* (V,89) verilebilir.

Şâtîbî, **İbn Hazm**'dan da alıntılar yapmıştır. Bu alıntılar muhtemelen onun *en-Nebz*⁶⁶ ve *Merâtibu'l-İcmâ*⁶⁷ adlı eserlerinden yapılmıştır. Yine o, **İbn Beşkuvâl**'den de nakillerde bulunmuştur. Söz konusu nakiller muhtemelen onun *el-Munkatî'ne İllâllâh* adlı eserinden yapılmıştır. Bu eser matbu olduğu halde ona ulaşma imkânı bulamadım.

Şâtîbî'nin *el-Muvâfakât* adlı eserinde kullandığı kaynaklar arasında bazı dil ve edebiyat eserleri de bulunmaktadır. Bu kaynaklar arasında V,54'de alıntı yapıldığı açıkça belirtilen **Sibeveyh**'in *el-Kitâb*'i,⁶⁸ IV,283'de atf yapılan **Muberred**'in *el-Kâmil*'i,⁶⁹ (II,133 gibi çeşitli yerlerde olduğu gibi) ismen açıklanmasa da **İbn Cinnî'nin** *el-Hasâis*'i,⁷⁰ III,288'de açıkça ifade edilen *Durretu'l-Ğavvâs*⁷¹ ve *Makâmâtü'l-Harîr*⁷² adlı eserler sayılabilir.

⁶⁴ Kâdî Abdulvehhâb b. 'Ali b. Nasr b. Ahmed b. el-Huseyn b. Hârun b. Mâlik b. Tavğ es-Sa'lebî el-Bağdâdî el-Mâlikî (362/973-422/1031), *el-Ma'ûne fî şerhi'r-Risâle* adlı eser olması muhtemeldir. [Geniş bilgi için bkz. Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-muellifin terâcimu musannifî'l-kutubi'l-'Arabiyye*, I-IV, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1993, II,344.] (çev.)

⁶⁵ Ebû'l-Velîd Suleymân b. Halef b. Sa'd et-Tucîbî el-Bâcî (474/1081), *İhkâmu'l-fusûl fî ahkâmi'l-usûl*, thk. 'Abdulmecîd Turkî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1986.(çev.)

⁶⁶ Bkz. IV,189. [Ebû Muhammed b. 'Ali b. Ahmed b. Sa'îd ez-Zâhirî, İbn Hazm (456/1064), *en-Nebz fî usuli'l-fikhî'z-zâhirî*, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, yy. 2000.(çev.)]

⁶⁷ Bkz. IV,82. [İbn Hazm (456/1064), *Merâtibu'l-icmâ' fî'l-'ibâdât ve'l-muâmelât ve'l-i'tikâdât*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1998/1419.(çev.)]

⁶⁸ Ebû Bîşr 'Amr b. Osman b. Kanber el-Harisî, Sibeveyh (180/796), *Kitâbu Sibeveyh*, el-Matba'atu'l-Kubrâ'l-Emîriyye, Bulak 1898.(çev.)

⁶⁹ Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd b. 'Abdulkber el-Ezdî, Muberred (286/899), *el-Kâmil*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâli, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1986.(çev.)

⁷⁰ İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî (392/1001), *el-Hasâis*, thk. Muhammed 'Ali Neccâr, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut ty.(çev.)

⁷¹ Ebû'l-Vefâ Burhânuddîn İbrâhîm b. 'Ali b. Muhammed, İbn Ferhûn (799/1397), *Durretu'l-ğavvâs fî muhâdareti'l-havâs*, thk. Muhammed Ebû'l-Ecfân, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1985.(çev.)

Şâtıbî, **İbn Ruşd**'ün *Faslu'l-Makâl fîmâ beyne's-Şerîati ve'l-Hikmeti mine'l-İttisâl*⁷³ gibi felsefe kitaplarından da nakiller yapmıştır.

Şâtıbî, **Şâfiî** Mezhebî'ne ait kaynaklardan da alıntılar yapmıştır. Ancak (*el-Muvâfakâ'ta*) **Hanefî** ve **Hanbelî** kaynaklarına ait nakiller tespit edemedim. III,131'de belirtildiği üzere Mağrib şehirlerinde bu eserler yok denecek kadar azdır. Alıntı yapılan Şâfiî kaynakları ise şunlardır: İsmi anılmamakla birlikte IV,111'de olduğu gibi **Mâverdi**'nin *el-Hâvî el-Kebîr*,⁷⁴ yazarın ismini ve eserinin adını açıkça ifade etmemekle beraber, I,171'de görüleceği üzere **Sunhâcî**'nin *el-Vera'*⁷⁵ adlı eseri.

Bütün bunlar Şâtıbî'nin nakilleriyle ilgili olarak ulaştığım kaynaklardır.⁷⁶ Bunlara, birçok kitabı taramak, binlerce sayfayı incelemek ve onlarca saat çalışmak suretiyle ulaştım. Gelecek günlerde daha kıymetli bilgilere ve kaynaklara ulaşacağımı umuyorum. Niyetim, basımından ve yayımından sonra da bu eserle ilgilenmektir. İnşallah, takip eden baskılarda, diğer eserler arasında alması gereken yeri ve kıymetini artırmak için bunu yapacağım. Bu Allah'ın izni ile hiç de zor değildir.

⁷² Ebû Muhammed Kâsım b. 'Ali b. Muhammed el-Basrî el-Harîrî (516/1122), *Makâmâtü'l-Harîrî*, Dâru Sâdir, Beyrut ty.(çev.)

⁷³ İbn Ruşd (520/1126), *Faslu'l-makâl fîmâ beyne's-Şerîati ve'l-hikmeti mine'l-ittisâl; Vucûbu'n-nazari'l-'akl ve hudûdu't-te'vîl*, thk. Muhammed 'Abbâs Câbirî, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, Beyrut 1997.(çev.)

⁷⁴ Ebû'l-Hasen 'Ali b. Muhammed b. Habîb el-Maverdî (450/1058), *el-Hâvî el-kebîr huve şerhu muhtasari'l-Muzenî: Mukaddime*, thk. 'Ali Muhammed Muavvez, 'Adil Ahmed 'Abdulmevcud, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1994/1414.(çev.)

⁷⁵ Ebû'l-Hasen Şemsuddîn 'Ali b. İsmâîl Sunhâcî (616/1219), *Kitâbu'l-vera'*, thk. Faruk Hamade, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut 1987/1407.(çev.)

⁷⁶ IV,13'de kendisinin bir tanesinden bahsettiği, Şâtıbî'nin toplantıları, tartışmaları ile mektupları ve âlimlerle yazışmaları bunların dışındadır.

Şâtibî'nin *el-Muvâfakâ't*'teki Kaynakları Üzerine